

Het Duitse Huis te Utrecht

J. A. SCHUUR*

Het achter een hoge muur verscholen liggende gebouwencomplex, dat de geschiedenis ingegaan is onder de naam Het Duitse Huis komt op 6 juni volop in de aandacht als de PTT in Utrecht de speciaal i.v.m. het jubileum van Heemschut ontworpen Heemschut-zegel presenteert. Op die postzegel staat dit huis namelijk afgebeeld. Als centraal huis van de nederlandse tak van de machtige Ridderlijke Duitse Orde heeft het 450 jaar onafgebroken gefunctioneerd in de Domstad.

Onder Lodewijk Napoleon kreeg het complex aan de Springweg de bestemming van militair hospitaal. Al jarenlang heeft het Ministerie van Defensie plannen tot afstoting van het geheel. Op dit moment vinden de hospitaalactiviteiten vrijwel nog uitsluitend plaats in de 19^e eeuwse gebouwen. Juist de oudste en meest interessante delen van het complex zijn door het minieme gebruik dat ervan gemaakt wordt en dientengevolge het minieme onderhoud dat eraan verricht wordt het meest in gevaar en dreigen voor het nageslacht verloren te gaan.

Heemschut heeft in het kader van zijn jubileum het Duitse Huis als adoptieproject in de provincie Utrecht uitgekozen. De komende tijd wil Heemschut flink de aandacht richten op de verkrotting van dit middeleeuwse complex, eens Utrechts voornaamste gebouw. Heemschut is van plan een vereniging of stichting van vrienden van het Duitse Huis op te richten, die zich gaat inzetten voor restauratie van het Huis. Ook gaat Heemschut zich inzetten voor het terughalen van een oude toegangspoort, die destijds in de tuin van het Rijksmuseum is terecht gekomen. De gemeente vindt dit een goed idee maar het Rijksmuseum is bang, dat straks alle poortjes uit haar tuin opgeëist worden. Heemschut heeft er echter een 'fatsoenlijke rel' voor over om het poortje terug in Utrecht te krijgen, zoals voorzitter *dr. E. B. J. Postma* van de provinciale Commissie van Heemschut Utrecht het uitdrukt. Op deze en de volgende pagina's een interessant verhaal over het Duitse Huis en zijn historie.

Over vier jaar zal de Ridderlijke Duitse Or-

de het feit kunnen herdenken dat acht eeuwen geleden een aantal duitse kooplieden uit Bremen en Lübeck zich, ver van huis, het lot aantrokken van zieke en gewonde kruisvaarders uit hun land en een primitief noodhospitaal oprichtten in het christelijke legerkamp voor de vestingstad Acco, die op dat moment nog in handen was van de Turken.

Dit gebeurde tijdens een twee jaar durend beleg voor deze stad, die wel de sleutel tot Palestina genoemd wordt. Met het primitief hospitaal was 'de eerste steen' gelegd voor de Ridderlijke Duitse Orde. Al snel kregen de verplegers de bescherming van de paus. Enkele jaren daarna werd een militante eenheid aan het hospitaal verbonden, dit om het Heilige Land te verdedigen en om de pelgrims te beschermen. Er ontstond een orde die vergelijkbaar was met die van de Johannieters en die van de Tempeliers.

In de 13^e en 14^e eeuw maakte de orde een grote groei mee. De activiteiten in Palestina werden echter steeds overschaduwd door die van de Johannieters en die van de Tem-

Het Duitse Huis: gezicht op de voormalige kloostergebouwen aan de Springweg. De voorste binnenplaats met links op de voorgrond het grote bouwblok met de glazen erker uit 1914. Het geheel bevindt zich op deze ruim 50 jaar oude foto nog in een redelijk verzorgde staat. (Foto 1933, Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht TA La 2.01.1).

Het Duitse Huis; de Mariakapel, die waarschijnlijk dateert uit het begin van de 15^e eeuw. De kapel stond aan de zuidzijde tegen de kerk die in 1674 instortte. (Foto gemeente Utrecht).

peliers. Rond 1300 raakte de orde de bezittingen in het Heilige Land door toedoen van de islamieten zelfs geheel kwijt. Inmiddels had de orde zich in Europa gevestigd, met name in het kustgebied aan de oost- en zuid-oostzijde van de Oostzee, in het huidige Polen en Rusland. Daar was zij sedert 1230 behulpzaam geweest bij de kerstening van de bevolking, die de zon, de maan, de sterren, de donder, vogels, slangen en kikvoren en dergelijke aanbaden.

De komst van de orde aldaar ging gepaard met gruwelijke veldslagen, maar ook met kolonisatie. Steden als Danzig (Gdąnsk) en Koningsbergen (Kaliningrad) hebben hun ontstaan aan de Duitse ridders te danken.

Ook vanuit Utrecht kwam soms assistentie in de strijd tegen de ongelovigen. Geheel uitgedost in zijn ridderlijke wapenrusting ging een ridderbroeder in zo'n geval, samen met een knecht op weg naar Pruisen en Letland.

In de 14^e eeuw was de macht van de Duitse orde zodanig uitgebreid dat zij geheel het kustgebied bij de Oostzee, van Danzig tot aan de Finse golf onder controle had. Het hoofd van de orde, de hoogmeester, had

zich dan ook in 1309 definitief in oost-Pruisen gevestigd. Het royale slot waar de hoogmeester resideerde was een combinatie

van vesting, paleis, kazerne en klooster; het was een symbool van de orde.

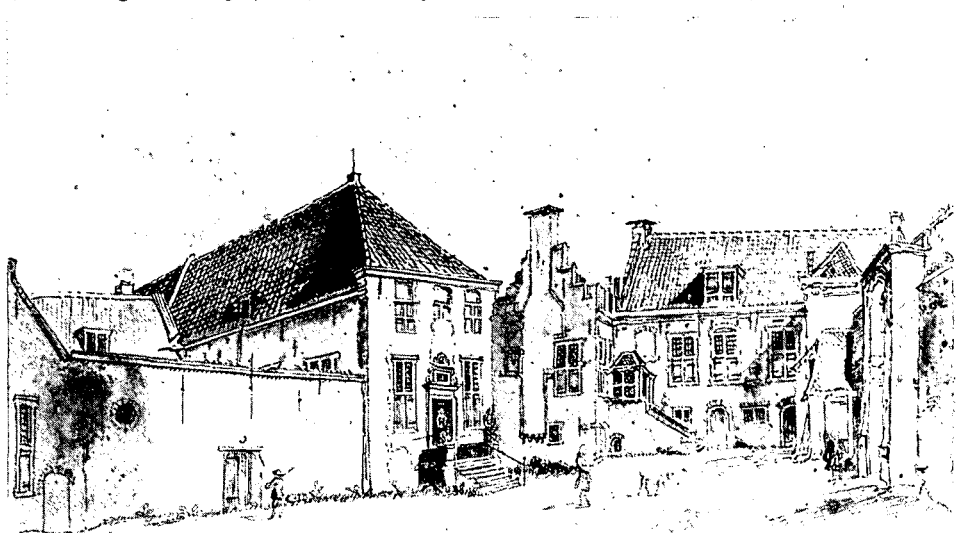
DE BALIJE UTRECHT

De balije Utrecht, de nederlandse tak van de Ridderlijke Duitse Orde, kwam in 1231 tot stand toen een huis en hofstede buiten de stad Utrecht (in de buurt van het academisch ziekenhuis aan de Catharijnesingel) aan de orde geschonken werd. Op het verkregen terrein bouwde de eerste landcommandeur van de nederlandse tak van de orde, ridder *Antonius*, het eerste Duitse Huis. De ligging ervan bleek op den duur echter gevaarlijk te zijn. Bij een belegering van de stad Utrecht in 1345 ging het eerste Duitse Huis dan ook in vlammen op. Het nieuwe, royale onderkomen, waar wij in dit artikel de aandacht op willen vestigen, verrees tussen 1348 en 1359 op een terrein aan de Springweg, binnen de toenmalige stadsmuur. In 1347 hadden de ridders van de stad Utrecht toestemming gekregen om voortaan binnen de stad te wonen en om zich aan de Springweg te vestigen. Daaraan voorafgaand hadden zij van bisschop *Jan van Arkel* een terrein aan weten te kopen, waarop zijn stallen gelegen waren en hadden zij door ruil de beschikking gekregen over nog eens vier hofsteden aan de Springweg. Misschien was het kloostercomplex dat de Ridderlijke Duitse Orde aan de Springweg oprichtte wel het meest royale, dat ooit in Utrecht tot stand kwam. En wat dit Duitse Huis zo extra bijzonder maakt, is wel dat het na bijna zes en een halve eeuw nog voor een belangrijk deel overeind staat, zij het niet meer in zijn oude luister.

FUNCTIONEREN

Het Duitse Huis te Utrecht functioneerde als hoofdhuis van alle in de balije Utrecht, d.w.z. in het sticht Utrecht, Holland, Zeeland, Friesland en Gelderland gelegen goederen. Het was een landcommanderij en

Het Duitse Huis; de voorste binnenplaats met links van het midden het grote bouwblok, waarvan inmiddels de hoge trappevel afgebroken was. Rechts op de tekening is de muur te zien die de Springweg van de binnenplaats scheidt. (Pentekening Jan de Beijer, 1744, Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht TA La 2.9).

stond in rang boven de commanderijen in de verschillende plaatsen. Om deze reden is er dan ook geen tweede Duitse Huis als het Utrechtse in Nederland te vinden.

In een landcommanderij als het Utrechtse woonden niet slechts de landcommandeur en enkele ridderbroeders. Ook trof men priesterbroeders aan, die ondermeer de godsdienstoefeningen van de bewoners van de commanderij leidden. Evenals de ridders moesten laatstgenoemden aan zware eisen voldoen om in de orde opgenomen te worden. Daarnaast was er nog het personeel dat zorg moest dragen voor de huishoudelijke en administratieve aangelegenheden.

Edelen en burgers, gehuwde en ongehuwde lieden van eerbare levenswandel traden niet zelden in de orde als halfbroeders en zusters. Zij hadden dan de keus in hun wereldlijke betrekkingen te blijven voortleven ofwel zich naar een huis van de orde te begeven en daar hun dagen te eindigen.

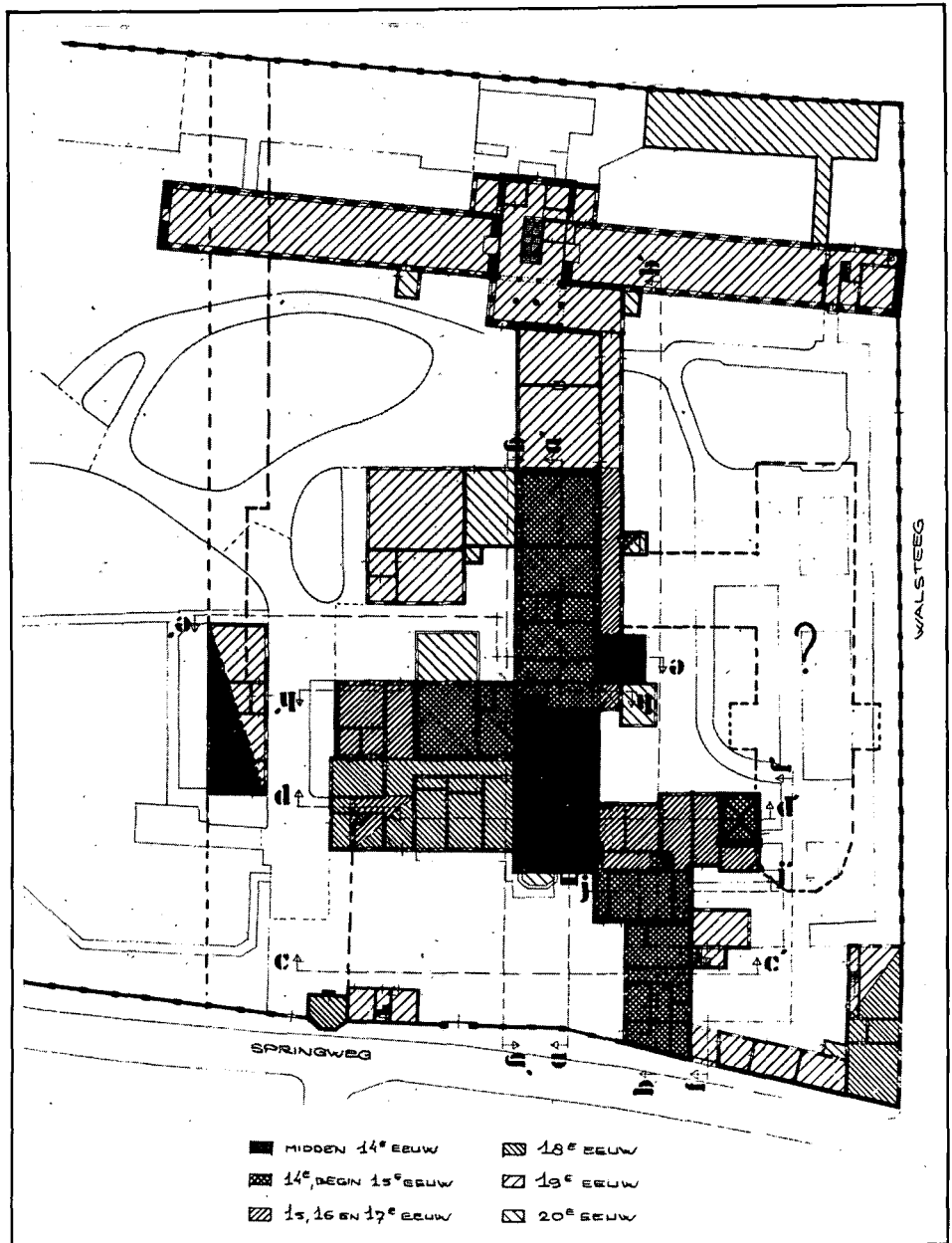
Jaarlijks moest de landcommandeur alle commandeurs, huiscommandeurs, pastoors, ambtslieden en andere broeders van zijn balijs, in ons geval de balijs Utrecht, in een vergadering bijeen brengen om dan van dezen verantwoording van hun huishoudelijk en financieel beheer te vernemen.

Wij moeten ons voorstellen dat het Duitse Huis aan al de activiteiten van de verschillende groepen en individuen voldoende en goed geoutilleerde ruimte bood. Helaas is het nog niet duidelijk in welke bouwdelen de verschillende activiteiten plaatsvonden. Een globaal beeld van het geheel is echter wel te geven.

GLOBALE OPZET

Het centraal gedeelte van het ommuurde complex lag enigszins teruggetrokken op het in de 14e eeuw verkregen terrein. Slechts één van de grote bouwblokken stond met een topgevel in de Springweg. Aan de Springwegzijde lag dan ook een ruim plein, dat door middel van een poort in de muur vanuit de straat toegankelijk was. Rondom dit plein lagen enkele volumineuze, representatieve bouwdelen. Een hoge trapegevel sloot bijvoorbeeld het grote, nog bestaande blok met de glazen erker aan deze zijde af. Deze vleugel bezat op de verdieping aan de kant van de binnenplaats een belangrijke, door een houten ton overwelfde (vergader-)ruimte. (De 14^e eeuwse eiken constructie van het tongewelf en de daarboven gelegen kap is tot op heden bewaard gebleven.) Onder andere Jan de Beijer tekende in de 18^e eeuw deze binnenplaats. In zijn tijd was de grote trapegevel, waarachter de overwelfde zaal lag inmiddels vervangen door een lijst. Opvallend is dat de tekenaar nog oude overdekte buitentrappen tekent, die reeds lang verdwenen zijn.

Ten noorden van en evenwijdig aan de genoemde vleugel lag op enige afstand de grote kerk. Tussen de kerk en de vleugel, die beide dateren uit de begintijd van het complex lag een tweede binnenplaats, de rustige pandhof. Deze ingesloten binnenplaats zal het middelpunt gevormd hebben van het

Het Duitse Huis; plattegrond met globale periodisering. De verdwenen oude gedeelten zijn gestippeld weergegeven.

(Tekening J. A. Schuur).

kloosterachtig gedeelte van het Duitse Huis. Het lijkt er dan ook op dat er reeds in de oorspronkelijke opzet van het complex min of meer sprake was van een ruimtelijke scheiding tussen de meer geestelijke en de meer wereldlijke activiteiten. De eerste, aan de straat gelegen binnenplaats is als zodanig nog aanwezig. De pandhof is echter door het instorten van de kerk als gevolg van de orkaan van 1674 niet meer herkenbaar. Een fraaie tuin kwam er uiteindelijk voor in de plaats.

Afgezien van de genoemde gebouwen moesten er reeds in een vroeg stadium een aantal losstaande gebouwtjes aanwezig geweest zijn met specifieke functies. Naar het zich laat aanzien lagen deze verspreid over het terrein. Een tot therapieruimte omgebouwde middeleeuwse stal is hiervan een bewaard gebleven voorbeeld.

Uit verschillende beschrijvingen van het Duitse Huis krijgen wij een indruk van de omvang van het royale middeleeuwse ge-

bouwencomplex. C. H. E. Breijer, die eens een interessant boekje samenstelde na de bestudering van oude rekeningen van het Duitse Huis, schreef het volgende: 'De oorspronkelijke zaal van het Duitse Huis binnen Utrecht werd in de loop der tijden aanmerkelijk uitgebreid zoo door aanbouw van nieuwe zalen of saletten, kamers, keukens en kelders, als door een aantal afzonderlijke gebouwen, als daar waren een zomerhuis met galerij en eene met landschappen beschilderde wees, een vrouwenhuis, waschhuis, gasthuis, aalmoeshuis, scheerhuis en poorthuis, voorts een stal en eene timmer-schuur, bakhuys, brouwhuis en rosmolen, alles staande binnen de muren van een uitgebreiden met moestuinen, wijngaarden, rozelaars, iepen- en notenboomen voorzien en beplanten hof. En voegt men nu daarbij nog eene eigene bouwning of hofstede an twee à drie windmolens staande aan den Tolsteegsingel, dan zal men zich eene vrij duidelijke voorstelling kunnen vormen

van het uiterlijk aanzien van het voormalig Duitse Huis binnen Utrecht.' (1)

LATERE TIJD

De bloei die de orde in de 14e eeuw gekend had, ging aanvankelijk nog door tot in de 15e eeuw. Dit leidde bij het Utrechtse Duitse Huis in laatstgenoemde eeuw dan ook nog tot enige bouwactiviteit. Zo lijkt de nog bestaande zijruimte bij de voormalige kerk (de zogenaamde Mariakapel) in het eerste kwart van deze eeuw te zijn gebouwd. De kapel, die een kruis-ribgewelf met een gebeeldhouwde sluitsteen bezit, heeft mogelijk in de tijd dat deze nog aan de zuidzijde tegen de kerk aanstond, gefunctioneerd als sacristie. De kapel was niet geheel open naar de kerk toe; slechts door middel van een deur was de kerk bereikbaar.

Na het instorten van de kerk als gevolg van de orkaan, die in 1674 in Utrecht veel schade aanrichtte, zal de Mariakapel, die gespaard bleef, wel als godsruimte gediend hebben. Het is één van de best bewaarde en bewonderenswaardigste gedeelten van het Duitse Huis. Het is dan ook verheugend dat in 1984 op initiatief van de luchtmaatschappij die aan het hospitaal verbonden is en met vaak belangeloze medewerking van verschillende instanties en particulieren deze ruimte gerestaureerd en in oude luister hersteld kon worden. De kapel is nu weer als godsruimte in gebruik. Bij de recente restauratie kreeg de unieke smeedijzeren deur, die bijna voorgoed uit het zicht verdwenen was geweest een nieuwe plaats in de zuidmuur van de kapel. Deze deur, die uit de 14e eeuw dateren moet, heeft destijds wellicht gediend als afsluiting van de archiefkamer van de landcommanderij.

Op dit moment prijkt de deur als één van de oudste objecten op een tentoonstelling over oud sluitwerk in museum 'Het Prinsenhof' te Delft.

In de loop van de 15e en in de daarop volgende eeuwen werd de financiële situatie van de Ridderlijke Duitse Orde slechter en krompen de bezittingen danig in omvang in. Sinds het midden van de 16^e eeuw ging de Utrechtse balije haar eigen weg, los van de grote orde. Door de Reformatie was een verandering in het karakter opgetreden. De Utrechtse historicus *mr. S. Muller Fz.* beschreef het eens zo: 'De Duitse orde, die reeds sinds een paar eeuwen haar hoofddoel verloren had, miste sedert de Hervorming nog bovendien alle kenmerken eener geestelijke orde: de samenwoning in het klooster werd opgeheven, armoede en celibaat werden niet meer van de ridders geëischt en van de onbepaalde gehoorzaamheid aan de superieuren kwam natuurlijk niet veel. Aan ziekenverpleging werd minder dan ooit gedacht. De Duitse orde handhaafde zich, maar ten koste niet alleen van alles wat haar

bestaan rechtvaardigde, van al wat er goeds en edels in de bedoeling harer stichters gelegen had, maar ook ten koste van zich zelve. Immers er bleef slechts eene orde zonder regel, – een klooster, dat niet meer als klooster diende, – ridders, die geene heidenen bevochten en geene christenen verpleegden, – kloosterlingen, die gehuwd en over het geheele land verspreid waren. Ja, zoo sterk was het contrast met vroeger, dat het eenige, wat de leden der orde, die armoede als eene harer hoofddeugden noemde, voortaan van andere adellijke stervelingen, onderscheidde, bestond in het genot van rijke inkomsten, door vrome voorvaders voor weldadige en religieuze doeleinden geschonken.' (2)

In samenhang hiermee bleef, als voorheen, het Duitse Huis tot in de 18^e eeuw een bekende verblijfplaats voor verschillende belangrijke, Utrecht bezoekende vorsten en edelen. Het was 'om zijne ruimte zeer bekwaam'. Blijkens rekeningen, zoals die van het bezoek van *Karel V* en de landvoogdes *Maria van Hongarije* aan Utrecht in 1545 werd het huis dan in allerijl opgeknapt, verfraaid en aangepast aan de eisen van het bezoek. De bouwactiviteiten vanaf de 15^e tot en met de 18^e eeuw waren over het geheel genomen beperkt. Er vonden wat aanpassingen aan mode en gebruik plaats. Zo kreeg in het begin van de 17^e eeuw de muur die de scheiding vormt tussen de Springweg en de voorste binnenplaats een nieuwe toegangspoort. Vreemd genoeg staat deze poort op dit moment in de tuin van het Rijksmuseum te Amsterdam. De provinciale commissie van Heemschut gaat zich er-voor inzetten deze poort weer terug in Utrecht te krijgen.

Misschien ten gevolge van een heersende mode vond in de eerste helft van de 18^e eeuw, maar mogelijk wat vroeger een ingrijpende verbouwing plaats. Toen werd namelijk de hoge, oude trapgevel van het grote bouwblok aan de voorste binnenplaats

vervangen door een lijstgevel. Deze situatie kennen wij heden ten dage nog steeds.

Een typisch 18^e eeuws element is wel de uitspringende 'koepel' recht tegenover de Haverstraat, waarmee het aanzicht van de Springweg in 1763 verfraaid werd.

MILITAIR HOSPITAAL

In de 19^e eeuw brak voor het huis een nieuw tijdperk aan. Koning Lodewijk Napoleon vorderde in 1807 het 'Hotel der orde'. Na ongeveer 450 jaar werd de Duitse orde gedwongen het huis te verlaten. Een nog ingrijpendere beslissing volgde enkele jaren daarna. Keizer Napoleon hief in 1811 de orde in haar geheel op. Vier jaar later echter werd de Nederlandse tak van de orde, als enige van dergelijke instellingen weer hersteld en kreeg zelfs de goederen, voorzover nog aanwezig terug. Als gevolg hiervan is zij in staat geweest haar geschiedenis tot op de huidige dag voort te zetten. Als vanouds is zij gebleven een adelsorde, gericht op het plegen van weldadigheid en op de bevordering van de christelijke godsdienst. Ook zoals vroeger heeft zij te Utrecht haar onderkomen, zij het niet meer aan de Springweg. In 1811 namelijk werd het Springwegcomplex definitief tot militair hospitaal bestemd. In de bestaande zalen was ruimte voor ca. 300 bedden, terwijl men door de oprichting van nieuwe zalen het aantal gemakkelijk op 750 dacht te kunnen brengen. Bestemd voor de verpleging van zieke militairen, ging het Duitse Huis op een verrassende wijze beantwoorden aan de oorspronkelijke doelstelling van de ridderorde, die het huis stichtte.

In 1822 werden de hospitalen van onderwijs te Leiden en te Leuven opgeheven. Als gevolg daarvan werd in hun plaats één Rijkswaarschouder voor militair geneeskundigen aan het hospitaal te Utrecht verbonden, wat in de loop van de jaren belangrijke bouwactiviteiten met zich mee bracht. Met gunstig

Het Duitse Huis; het monumentale 'beddengebouw' aan het Geertebolwerk. Het gebouw kwam in twee fasen tussen 1823 en 1831 tot stand en bood plaats aan ca. 400 zieken.

1) Breijer, C. H. E., Excerpten uit de oude rekeningen der Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, vóór de kerkhervorming, Utrecht, 1895, pp. 1-2.

2) Muller Fz., *mr. S.*, De Duitse Orde, Balije van Utrecht, in: *Eigen Haard*, 1879, pp. 491-492.

gevolg werd het onderwijs sedert het jaar 1824 steeds verder uitgebreid. In de jaren '40 was de opleiding op een zodanig niveau gekomen dat deze vergelijkbaar was met die aan de universiteiten, voorzover plaatselijke omstandigheden dit mogelijk maakten. In 1869 kwam het uiteindelijk tot de opheffing van de opleidingsinstelling. De hospitaal-functie behield het Duitse Huis. Wanneer in onrustige tijden meer gebouwen tot hospitaal werden ingericht, bleef toch steeds het Utrechtse het middelpunt van de activiteiten.

NIEUWBOUW

In 1811 was al gedacht over de oprichting van een groot 'beddengebouw'. Het duurde echter nog tot 1823 voordat er aan een aanzienlijke vergroting van het Groot Rijks Hospitaal begonnen werd. Dit was kort nadat het Duitse Huis tevens hospitaal van onderwijs geworden was. Men startte toen met de bouw van de noordelijke vleugel en het middengedeelte van het grote, nog in goede staat verkerende gebouw aan de singelzijde op het terrein. Zes jaren later begonnen met de tweede, nog ontbrekende zuidvleugel van het monumentale gebouw, waarin na voltooiing plaats was voor ca. 400 zieken. Een opmerkelijk detail is dat het gebouw aan de buitenzijde destijds niet de nu zo gewone witte, maar een grijsblauwe kleur had. Opmerkenswaard is ook het feit dat het gebouw, 100 jaar na zijn voltooiing, soms nog nieuw genoemd werd. In 1835 rees het plan om het oudere gedeelte van het hospitaal te vervangen door iets nieuws in de trant van het enkele jaren daarvoor gereed gekomen gebouw. Het idee was om een cour van ca. 75 meter in het vierkant te maken, waaromheen de nieuwbouw zijn plaats zou krijgen. Het enige bestaande bouwdeel dat paste in de nieuwe opzet was het pas gerealiseerde beddengebouw, dat dan ook in de nieuwe west-vleugel ingebouwd was gedacht. Onregelmatigheden die zich in het terrein voordeden, zouden in de nieuwe opzet geëlimineerd worden. Aan dit niet gerealiseerde plan mogen wij reeds de eerste vraagtekens aflezen met betrekking tot het instandhouden van het oude gedeelte van het complex. Toch beschouwde men het hospitaal op dat moment nog als ruim voldoende, mede dankzij de fraaie wandeltuin waarin de uit Japan afkomstige Ginko Biloba ook destijds al een waardevol element moet zijn geweest.

In de loop van de 19^e eeuw werd het hospitaal dan ook nog steeds verder aangepast en uitgebreid om te voldoen aan de eisen van de tijd. Vooral in de laatste tien jaar van de vorige eeuw was er sprake van een grote bouwactiviteit. Architectonisch gezien waren de toen opgerichte gebouwen zeker geen hoogtepunten, ze waren sober en functioneel. Desondanks kwam in 1894 een fraaie veranda tegen de zuidgevel van het monumentale beddengebouw tot stand. Deze is echter reeds lang weer verdwenen.

Als militair hospitaal viel het gebouwencomplex onder de zorgen van de genie-

dienst. Dankzij de grote zorg in het verleden is het, dat vooral de 19^e eeuw goed vertegenwoordigd is in de archivalia en dat wij kunnen beschikken over vele bestekken, tekeningen en dergelijke. Door allerlei aanpassingen die een ziekenhuis nu eenmaal vereist, ging echter veel van de oude luister van het Duitse Huis verloren, onder andere het voornamelijk interieur en met name ook de voorgevel van het grote bouwblok aan de voorste binnenplaats. Deze werd in 1914 gedeeltelijk weggebroken. Een grote glazen erker kwam ervoor in de plaats, omdat de ruimte daarachter dienst moest gaan doen als operatiekamer.

In een schrijven van de gezondheidscommissie uit 1912 aan Burgemeester en Wethouders van de gemeente Utrecht stond ondermeer: 'Het militair hospitaal voldoet niet aan bescheiden eischen, die men tegenwoordig aan een ziekenhuis mag stellen.' Men had behoefte aan betere en uitgebreidere accommodatie. In 1931 kwam het tot een uitwerking van de eerste plannen voor een nieuw hospitaal, maar de bouw startte pas in 1938.

De invloed van de 20^e eeuw op het Duitse Huis is vrij beperkt gebleven. Die bestond aan de ene kant uit kleine toevoegingen en aan de andere kant uit gebouwen met een korte levensduur. Zo is dan ook de invloed van de 19^e eeuw nog steeds meer voelbaar dan die van de 20^e eeuw. Echter de tand des tijds laat door het beperkte gebruik van het oudste gedeelte van het complex steeds duidelijker de negatieve sporen van onze eeuw achter.

TOEKOMST

Bij veel mensen leeft de wens dat ooit nog eens het vervallende Duitse Huis in zijn geheel gerestaureerd zal worden en dat het een zinnige bestemming zal krijgen. Door de aanwezigheid van grote, representatieve ruimten lijkt het complex vooral geschikt te zijn voor functies als museum, hotel of congrescentrum. De BV AMRO-projectontwikkelingsmaatschappij heeft bij de gemeente Utrecht een plan ingediend voor het realiseren van een hotel-, vergader- en congresaccommodatie en kantoorruimte in het Duitse Huis.

Bij de meeste nieuwe functies zal een stuk nieuwbouw onontbeerlijk zijn. De aan de zuidzijde van het oude gedeelte gelegen tuin biedt plaats aan een bescheiden stuk nieuwe architectuur. Bij sloop van een aantal minder belangrijke 19^e eeuwse bouwsels, maar met behoud van het monumentale beddengebouw uit het begin van die eeuw, tesa-men met de restauratie van het oude gedeelte van het complex zal er een uiterst boeiend geheel kunnen ontstaan. Laten we hopen dat de hulp voor het uit bouwhistorisch als uit cultuurhistorisch oogpunt gezien zo belangrijke monument niet te laat zal komen! De actie van Heemschut om een oud toegangsportje uit de tuin van het Rijksmuseum weer terug te halen kan een eerste aanzet zijn.

* De auteur J. A. Schuur is bouwkundig ingenieur

Heemschut Utrecht boos over Dom-raket

De Provinciale Commissie Utrecht van Heemschut is diep verontwaardigd en ernstig verontrust over de inmiddels voltooide bouw van de 'Saturnus raket' aan de westzijde van de Utrechtse Domtoren. Dat schrijft de commissie in een brief aan het college van B. en W. van de Domstad. Een reclamestunt is tot op zekere hoogte te tolereren maar met de bouw van dit reclame-object ten gerieve van de expositie Space '86 (in het kader van het 350 jarig bestaan van de Utrechtse universiteit, Red.) zijn de grenzen van het toelaatbare overschreden, zo schrijft de commissie in zijn brief. Haar verontwaardiging wordt gewekt door het feit, dat dit niet alleen stedelijke maar ook landelijke monument wordt misbruikt voor reclamedoeleinden door het aan te kleden met een maskerdepakje. Verder neemt de commissie gaarne aan, dat deskundigen van de gemeente en de Rijksdienst Monumentenzorg de constructie van de raket hebben beoordeeld en goedgekeurd. Niettemin vraagt Heemschut Utrecht zich met veront-rusting af of met deze 'aankleding' van de Dom geen risico's worden genomen, die wel eens grote schade aan de toren tot gevolg zouden kunnen hebben. In deze tijd van het jaar kunnen windkrachten tot 150 km per uur optreden. Ongetwijfeld maakt het verschil of deze krachten uitgeoefend worden op een open lantaarn waar de wind doorheen speelt of op daarvoor geplaatste platen van de raket waardoor de kracht op de toren wordt vergroot.

Voor deze toren uit de 14de eeuw past eerbied, meent Heemschut Utrecht. De verzorging ervan en het beheer erover berusten bij het gemeentebestuur van Utrecht terwijl ook de Rijksdienst daarbij betrokken is. Het verlenen van een vergunning tot het bouwen van de raket kan niet worden beschouwd als het beheer door 'een goed huisvader', zo besluit de brief. Vandaar het verzoek de bouw zo mogelijk ongedaan te maken of althans de tijd van instandhouding te bekorten teneinde het risico enigszins te verminderen.

In de Utrechtse pers regende het afgelopen maand ingezonden brieven van voor- en tegenstanders van deze stunt. Organisator *Chriet Titulaer* gaf als zijn commentaar op de ontstane opschudding: 'Het enige wat wij willen is Utrecht promoten. Dat is ons doel, de afbeelding van de raket is een middel. Monumenten achten wij zeer hoog. En we willen ze onder de aandacht brengen'. Titulaer vindt het protest wat laat. Op 23 oktober 1985 liet het Utrechts Nieuwsblad het plan al uitlekken. Daarop volgden toen geen reacties terwijl natuurlijk wel de besluitvorming begon.

JK